

भेरीगंगा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
छिन्चु, सुर्खेत
कर्णाली प्रदेश, नेपाल

स्थानीय राजपत्र

खण्ड: ०५ संख्या: १२ मिति: २०७९/०९/१७ गते

भाग-२

भेरीगंगा नगरपालिका

मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्य नीति, २०७९

पृष्ठभूमि:

नेपालको संविधान, २०७२ (भाग ३) मा मौलिक हक र कर्तव्य अन्तर्गत धारा १६ मा नागरिकले सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक, धारा १७ मा स्वतन्त्रताको हक र धारा १८ मा समानताको हकको व्यवस्था गरेको छ। साथै धारा ३५ मा नागरिकको स्वास्थ्य सम्बन्धि हक सुनिश्चित गर्न आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने र स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँच हुने हकको व्यवस्था गरेको छ। जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ को दफा ३ को उपदफा ४ (ड) मा मानसिक स्वास्थ्य सेवालार्ई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सूचीमा समावेश गरिएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि ऐन, २०७४ को परिच्छेद-७ मा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि स्वास्थ्य, पुनर्स्थापना सामाजिक सुरक्षा तथा मनोरन्जनको व्यवस्था गरिएको छ। उक्त ऐनको दफा ३५ र ३६ ले मानसिक वा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि थप सेवासुविधाहरूको समेत सुनिश्चितता गरेको छ। संयुक्त राष्ट्र संघको दिगो विकास लक्ष्य (२०१६-२०३०) मा पनि स्वास्थ्य सम्बन्धि “लक्ष्य ३: सुस्वास्थ्य तथा समृद्ध जीवन” अन्तर्गत सबै उमेर समूहका व्यक्तिहरूका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्धन गर्न मानसिक स्वास्थ्यलाई पनि प्राथमिकतामा राखी मानसिक स्वास्थ्यको

प्रवर्द्धन गर्ने, नसर्ने रोगवाट हुने मृत्यु एक तिहाईले कम गर्ने र लागुपदार्थ दुर्व्यसनीको रोकथाम, उपचार र पुनर्स्थापना गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। साथै लक्ष्य १० मा असमानता न्यूनीकरण अन्तर्गत मुलुक भित्र र मुलुकहरुबीचको असमानता घटाउने लक्ष्य राखिएको छ। नेपाल संयुक्त राष्ट्र संघको सदस्य एवं मानव अधिकार सम्बन्धि अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरुको जस्तै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, यातना पिडितहरुको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, बाल अधिकार सम्बन्धि महासन्धि लगायतका महासन्धिको पक्षधर राष्ट्र पनि हो। पक्षधर रही हस्ताक्षर गरेको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरुमा उल्लेख भएबमोजिम मानसिक स्वास्थ्यको प्रवर्द्धन, रोकथाम, उपचार र पुनर्स्थापनाको अधिकारको सुनिश्चितता गर्नु राज्यको दायित्व हो। सोकालागि २०७७ साल मंसिर १४ गते नेपाल सरकारले राष्ट्रिय मानसिक स्वास्थ्य रणनीति तथा कार्ययोजना ल्याई सकेको सन्दर्भमा सो नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि भेरीगंगा नगरपालिकाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ।

भेरीगंगा नगरपालिकाको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक परिवेशका कारणले यहाँका जनताको जनजीवन कष्टकर रहेको छ। साथै वर्षौं देखि व्याप्त जातिय भेदभाव, छुवाछुत, लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा, बालविवाह, बहुविवाह तथा छाउपडी प्रथा, लिङ्गका आधारमा गरिने विभेद लगायतका परम्परागत कुसंस्कार काकारणले गर्दा अझैपनि यस नगरपालिकामा मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक समस्याको उच्च जोखिम रहेको देखिन्छ। सो अवस्थालाई समुदायमा रहेको गरिबीले भन बल्भ्याउने गरेको पाइन्छ। यस नगरपालिकामा समुदायतहमा अझै पनि धेरै महिला स्वयंसेवक, शिक्षक तथा समुदायका मानिसहरुमा मानसिक स्वास्थ्यबारे जानकारी पुऱ्याउन सकिएको छैन। साथै बर्तमान समयमा पनि यस नगरपालिकामा मानसिक स्वास्थ्यका विषयमा थुप्रै भ्रम, अन्धविश्वास र गलत धारणाहरु बाँकी नै रहेकाछन्। सोका कारणले मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिहरुले लाञ्छना, विभेद, बहिस्करण र सामाजिक मिथ्या कथनको सामना गर्न परिरहेको अवस्था छ। मानसिक रोग निको हुदैन, यो रोग लागेपछि जिन्दगीभर रहिरहन्छ, यस्ता रोग लागेका व्यक्ति आक्रामक हुन्छन्, कुनै किसिमको निर्णय लिन सक्दैनन् र खास दक्षता हुदैन भन्ने अन्धविश्वास समुदायमा यथावत् नै छन्। मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्ति र उनीहरुका परिवारका सदस्यहरुप्रति गरिने विभेद कायम नै छन्। जसका कारणले गर्दा अझै पनि धेरै ठाँउमा मानसिक स्वास्थ्य सेवा लिने

प्रवृत्तिको विकास कम भएको छ। अधिकांश अवस्थामा मानसिक स्वास्थ्य समस्याको उपचारका लागि धामी भाँकीमा भरपर्ने गरेको देखिन्छ। जसले मानसिक स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार नहुने र विस्तारै दीर्घ तथा कडाखालको मानसिक रोगको रुपमा विकास हुने गरेको देखिन्छ।

घरपरिवार तथा समाजबाट एकट्याइने डरले समस्या भएपनि खुल्न नसक्ने, धेरैजस्तो अवस्थामा शरीरमा दर्द तथा पीडा भयो भन्ने गरिएको पाइएको छ। यसको उपचारमा पनि समाजमा व्याप्त गलत विश्वासका कारण अधिकांश अवस्थामा धामी भाँकीको उपचारमा भरपर्ने गरेको देखिन्छ। यसले समस्या भएको व्यक्तिको मानसिक स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार हुनुभन्दा पनि विस्तारै दीर्घ तथा कडाखालको मानसिक रोगको रुपमा विकासहुने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै लागुऔषध प्रयोग र मादकपदार्थ सेवन पनि ठुलो समस्याका रुपमा विकास हुदै गएको छ।

विश्वस्वास्थ्य संगठनका अनुसार ५० प्रतिशत मानसिक स्वास्थ्य समस्याको सुरुवात १५ वर्षको उमेर अगावै सुरु हुने गर्दछ। यस नगरपालिकामा पनि बालबालिका तथा किशोरकिशारीमा देखिने मानसिक स्वास्थ्य समस्या बढ्दो क्रममा रहेकाछन्। मानसिक स्वास्थ्य समस्या बालबालिका तथा किशोरकिशारीमा पनि हुन्छ भन्ने जानकारी निकै कम मानिसहरुलाई मात्र भएकोले यस विषयमा कम चासो रहेको देखिन्छ। यसले गर्दा सुरुवाती अवस्थामा नै मानसिक स्वास्थ्य समस्याको पहिचान हुन सकेको छैन। जसले गर्दायी समस्याको व्यवस्थापनमा थप जोखिम आउने देखिन्छ।

यस नगरपालिकामा हालको समयमा ४ वटा स्वास्थ्य संस्थाबाट मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सहयोग सेवा प्रदान गर्ने गरिएको छ। स्वास्थ्य संस्थाहरुमा प्रायजसो चिन्ताजन्य समस्या, डिप्रेसन, छारेरोग, तथा मादकपदार्थ दुर्व्यसनी जस्ता मानसिक स्वास्थ्य समस्या लिएर विरामीहरु उपचारका लागि आउने गरेको देखिन्छ। साथै कडा खालका मानसिक समस्या र आत्महत्याको प्रवृत्ति भएका विरामीहरुको संख्या पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ। तरपनि सो स्वास्थ्य संस्थाहरुमा मानसिक स्वास्थ्यका अत्यावश्यक औषधी तथा मनोपरामर्श सेवाका नियमित उपलब्धता अझै सुनिश्चित गर्न सकिएको छैन।

भेरीगंगा नगरपालिकाले मानसिक स्वास्थ्य तथा परामर्श केन्द्र नेपाल (सी.एम.सी. नेपाल) र अन्य विभिन्न संस्थासंग मिलेर मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक

सहयोग सेवालाई सहज र सुलभ बनाउने प्रयास गर्दा पनि अबैध धेरै व्यक्तिले मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सहयोग सेवा प्राप्तिमा समस्या भोगिरहेका छन् ।

राष्ट्रिय मानसिक स्वास्थ्य रणनीति तथा कार्ययोजना नेपाल सरकारको मानसिक स्वास्थ्य प्रवर्धन गर्नका लागि सराहनिय प्रयास हो । यद्यपि भेरीगंगा नगरपालिमा राष्ट्रिय मानसिक स्वास्थ्य रणनीति तथा कार्ययोजनाको भावी सोचलाई सार्थकता दिनका लागि मानसिक स्वास्थ्य सम्बन्धि भेरीगंगा नगरपालिको समस्या, वस्तुस्थिति र स्रोतहरूलाई ध्यान दिन आवश्यक छ । सो कुरालाई ध्यानमा राखेर राष्ट्रिय मानसिक स्वास्थ्य रणनीति २०७७, राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, जनस्वास्थ्य सेवा ऐन २०७५ र कर्णाली प्रदेश स्वास्थ्य नीतिमा आधारित भई यस भेरीगंगा नगरपालिकाको मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्य नीति तयार गरिएको छ ।

निर्देशक सिद्धान्त :

अवरोधरहित, समावेसी तथा अधिकारमा आधारित अवधारणालाई मार्गदर्शन मानी यस नीतिमा निम्न सिद्धान्तहरू अवलम्बन गरिनेछ :

- क. समानता र भेदभावरहित अधिकारमा आधारित गुणस्तरीय मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सेवा
- ख. पहुँचयुक्तता
- ग. गरिमा र आत्मसम्मान
- घ. मानसिक स्वास्थ्य शिक्षा तथा जनचेतना अभिवृद्धिका लागि बहुपक्षिय समन्वय
- ङ. सशक्तिकरण र नागरिक समाज तथा संस्थासंग सहकार्य
- च. तथ्यमा आधारित मानसिक स्वास्थ्यका अभ्यासहरू

भावी सोच (Vision)

मानसिक तथा मनोसामाजिक स्वास्थ्य सेवा सहितको खुसी, सुखी रस्वस्थ भेरीगंगा निर्माण

ध्येय (Mission)

उपलब्ध साधन श्रोतको अधिकतम प्रयोग गरी विभिन्न निकायसंग निरन्तर समन्वय तथा सहकार्य गर्दै गुणस्तरीय मानसिक तथा मनोसामाजिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने ।

लक्ष्य (Goal)

नागरीकको मौलिक हकका रूपमा संविधान प्रदत्त स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गत मानसिक स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज, सुलभ र समतामुलक पहुँच सुनिश्चित गर्न न्यायसंगत एवं जवाफदेही ढंगले मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक स्वास्थ्य सेवालाई प्राथमिक स्वास्थ्य सेवामा एकीकृत गरी समय सापेक्षित आधारभुत मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सेवा अविच्छिन्न उपलब्ध गराउने ।

उद्देश्यहरू (Objective)

१. सम्मानजनक तथा सेवाग्राहीमैत्री गुणस्तरिय आधारभुत मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सहयोग सेवाको सबै वर्गमा सरल, सुलभ, सहज पहुँच सुनिश्चितता गरि उपभोगलाई अभिवृद्धि गर्ने ।
२. मानसिक स्वास्थ्य समस्या, आत्महत्या र कमजोर मानसिक स्वास्थ्यका पुर्वावस्थाको रोकथाम तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्यको प्रवर्द्धन गर्नका लागि आवश्यक सचेतिकरण, चेतनामुलक र स्वस्थ जीवनयापन प्रवर्द्धन क्रियाकलापहरू नगरपालिकाका नियमित कृयाकलापमा समावेश गरी लागु गर्ने ।
३. मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्य, आत्महत्या रोकथाम र सो सम्बन्धि सेवालाई प्रवर्द्धन गर्नका लागि सरकारी, गैरसरकारी तथा नीजि क्षेत्रविच प्रभावकारी साभेदारी, समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
४. मानसिक स्वास्थ्य समस्या तथा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएमा व्यक्तिको हक अधिकार सुनिश्चित गरि आर्थिक समुन्नता र मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने ।
५. तथ्यमा आधारित सेवा उपलब्ध गर्न आवश्यक सुरक्षित एवं गुणस्तरिय अभिलेख तथा तथ्याङ्क संकलन र मूल्याङ्कन गर्ने ।

अवलम्बन गरिने कार्यगत रणनीतिहरू :

१. सम्मानजनक तथा सेवाग्राहीमैत्री गुणस्तरिय आधारभुत मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सहयोग सेवाको सबै वर्गमा सरल, सुलभ र सहज पहुँच सुनिश्चित गरि उपभोगलाई अभिवृद्धि गर्ने ।
- १.१ संघीय सरकार अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय मातहतको राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्रबाट स्वीकृत एम.एच.ग्याप (mhGAP), मनोसामाजिक सहयोग र मनोसामाजिक परामर्श तालिम दिएर स्वास्थ्यकर्मीहरूको मानसिक

- स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सहयोग सेवा दिने क्षमता अभिवृद्धि गरी नगरपालिकाका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आधारभूत मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवाको विस्तार गरिनेछ ।
- १.२ संघ तथा प्रदेश मातहतका अस्पताल र मेडिकल कलेजसँग समन्वय गरी मनोचिकित्सक र मनोविद्हरूमार्फत बाट तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको सुपेरिवेक्षणको व्यवस्था मिलाईनेछ ।
- १.३ मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सेवा समुदाय स्तरमा सहज उपलब्धताका लागि स्वास्थ्य सामग्रीका साथै आवश्यक औषधीहरूको सहज व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- १.४ मानसिक स्वास्थ्य समस्याको व्यवस्थापन तथा पुनर्स्थापन गर्न विशिष्टकृत तथा विशेषज्ञ सेवाको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखेर जिल्ला तथा प्रदेश अस्पताल र अन्य निकायहरूसँगको समन्वयमा प्रेषण प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
- १.५ मानसिक स्वास्थ्य समस्याको रोकथाम, प्रवर्धन, उपचार र पुनर्स्थापनाका लागि उपलब्ध श्रोत साधनका आधारमा आवश्यक बजेट विनियोजन गरिनेछ । मानसिक रोगको उपचारलाई स्वास्थ्य विमामा समावेश गरि सहज उपचारको व्यवस्था गरिनेछ ।
- १.६ मानसिक स्वास्थ्यको प्रवर्धन, मानसिक स्वास्थ्य समस्याको रोकथाम र स्वास्थ्य निकायहरूमा प्रेषण (Referral) बढाउनका लागि महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूलाई मानसिक समस्या पहिचान र रिफरको तालिम दिने तथा समुदायस्तरमा सामुदायिक मनोसामाजिक कार्यकर्ताको विकास गरी परिचालन गरिनेछ ।
- १.७ महामारी र विपद्का कारणले उत्पन्न हुनसक्ने मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक समस्यालाई तत्काल सम्बोधन गर्नका लागि स्थानीय विपद् न्युनीकरण तथा प्रतिकार्यका कार्यक्रम र योजनाहरूमा मनोवैज्ञानिक प्राथमिक सहयोग तालिम जस्ता मानसिक स्वास्थ्य र मनोसामाजिक सुस्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यक्रम र योजना समेटिनेछन् । उक्त कार्यक्रम मार्फत मानसिक स्वास्थ्य र मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदानगरि आवश्यकता अनुसार परिचान गरिनेछ ।
- १.८ मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सेवा अन्तर्गत लागुऔषध र मादकपदार्थ दुर्व्यसनको उपचार र पुनर्स्थापना सेवालालाई समेटेर सो सेवालालाई सम्पूर्ण प्राथमिक स्वास्थ्य संस्थाबाट उपलब्ध गराईनेछ ।

- १.९ मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य संस्थाहरूमा पहुँचयुक्त पुर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
- १.१० मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सेवालालाई अधिकारमुखी, सम्मानजनक तथा सेवाग्राहीमैत्री बनाउनका लागि पहल गरिनेछ ।
२. मानसिक स्वास्थ्य समस्या र कमजोर मानसिक स्वास्थ्यका पुर्वावस्थाको रोकथाम तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्यको प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक सचेतिकरण, चेतनामुलक र स्वस्थ जीवनयापन प्रवर्धन क्रियाकलापहरू नगरपालिकाका नियमित कृयाकलापमा समावेश गरी लागु गर्ने ।
- २.१ नगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखाले शिक्षा शाखा तथा महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक सुरक्षा शाखासँगको समन्वय र सहयोगमा मानसिक स्वास्थ्य, आत्महत्या रोकथाम, मातृ मानसिक स्वास्थ्य, बालबालिका तथा किशोर किशोरी मानसिक स्वास्थ्य, गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थाको मानसिक स्वास्थ्य, प्रभावकारी अभिभावकत्व, लागुऔषध र मादकपदार्थ दुर्व्यसन न्युनीकरण आदि विषयमा जनचेतनामुलक सामग्रीहरू विकास गरी विभिन्न आमा समूह, जनप्रतिनिधि, संचारकर्मी, धामीभाकि, शिक्षक आदि वर्गमा पुग्ने गरि सचेतिकरण र जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई अगाडि बढाइनेछ ।
- २.२ मानसिक स्वास्थ्य समस्या र उपचारका बारेमा समुदायमा रहेको अन्धविश्वास, भ्रम तथा मित्थ्या कथन हटाउनका लागि जनचेतनामुलक सामग्रीहरू विकास गरी सचेतिकरण र जनचेतनाका कार्यक्रमलाई अगाडि बढाइनेछ ।
- २.३ बालबालिकाको विकासक्रम, बालमनोविज्ञान र बालबालिकामा हुने भावनात्मक तथा व्यवहारिक समस्याको पहिचान र त्यसको प्रारम्भिक व्यवस्थापन गर्नका लागि शिक्षकहरूलाई आवश्यक तालिम प्रदान गरि विद्यालय मानसिक स्वास्थ्य कार्यक्रम सन्चालन गरिनेछ ।
- २.४ मानसिक स्वास्थ्यमा जनचेतना बढाउन संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरी विभिन्न दिवसहरू (विश्व मानसिक स्वास्थ्य दिवस, विश्व आत्महत्या रोकथाम दिवस, विर्सने रोग रोकथाम दिवस) समुदायतहमा कार्यक्रम गरी मनाइने व्यवस्था गरिनेछ ।
- २.५ जनस्वास्थ्य, शिक्षा, महिला बालबालिका तथा सामाजिक सुरक्षा लगायतका नियमित कार्यक्रम जस्तै सुरक्षित मातृत्व, प्रजनन स्वास्थ्य, बालस्वास्थ्य, विद्यालय स्वास्थ्य, लैङ्गिक हिंसा रोकथाम, लागुऔषध र मादकपदार्थ दुर्व्यसन

- न्युनीकरण, किशोरकिशोरी शिक्षा, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका लक्षित र अन्य समुदायमा आधारित सचेतनामुलक कार्यक्रम आदिमा मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्यलाई एकीकृत गर्दै लगिनेछ ।
- २.६ मानसिक स्वास्थ्य सेवालालाई विचमानै छाड्ने प्रवृत्ति कम गरि सेवाको निरन्तरता सुनिश्चित गर्नका लागि पारिवारिक भेटघाट तथा मनो शिक्षाका कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।
३. मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्य, आत्महत्या रोकथाम र सो सम्बन्धि सेवालालाई प्रबर्द्धन गर्नका लागि सरकारी, गैरसरकारी तथा नीजि क्षेत्रबीच प्रभावकारी साभेदारी, समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- ३.१ गुणस्तरिय सेवाको पहुँच वृद्धि गर्न पालिकामा रहेका नीजि, गैरसरकारी संस्था तथा सरोकारवाला निकायसंग आवश्यक साभेदारी, समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- ३.२ विशेषज्ञ तथा विशिष्टीकृत मानसिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नका संघीय, प्रादेशिक सरकार लगायत अन्य सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- ३.३ मानसिक स्वास्थ्य सम्बन्धि औषधिको सहज र प्रयाप्त व्यवस्थापनका लागि स्वास्थ्य शाखाको पहलमा संघीय, प्रादेशिक सरकार लगायत अन्य सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- ३.४ संघीय, प्रादेशिक सरकार लगायत अन्य सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरि आत्महत्या रोकथामका कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखी लागू गरिनेछन् ।
४. मानसिक स्वास्थ्य समस्या तथा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएमा व्यक्तिको हकअधिकार सुनिश्चित गरि आर्थिक समुन्नता र मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने ।
- ४.१ मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिको उपचार, हेरचाह र सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चितताका लागि मानसिक स्वास्थ्य स्वावलम्बन समूह गठन तथा क्षमता अभिवृद्धि सहजिकरण गरिनेछ ।
- ४.२ मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्ति र उनका परिवारको आर्थिक समुन्नताका लागि उच्च विकास शाखासंग समन्वय गरी आयआर्जन तथा जिविकोपार्जन कार्यक्रममा संलग्न गराईनुका साथै रोजगारका अवसरहरु सिर्जना गरिनेछन् ।

- ४.३ मानसिक वा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा आवद्ध गराउँदै औषधिको निरन्तर उपलब्धताको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
- ४.४ मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिहरुप्रति हुने हिंसा कम गर्न र त्यस्ता व्यक्तिहरुको हेरचाह, सुरक्षा, उनीहरुप्रति गरिने व्यवहारमा सुधार ल्याउनका लागि यस नगरपालिकामा रहेका सुरक्षा निकाय, बालगृह, जेष्ठ नागरिक आवास गृह, पुनर्स्थापना केन्द्र तथा सुरक्षित आवास गृहतथा समुदायका अभिमुखीकरण तथा चेतनामुलक कार्यक्रम सन्चालन गरिनेछ ।
- ४.५ अपाङ्गताको वर्गीकरणमा पर्ने मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिहरुलाई अपाङ्गता परिचयपत्र तथा अन्य सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा जोड्न सहजिकरण गरिनेछ ।
- ४.६ मानसिक स्वास्थ्य समस्या भई पुनर्स्थापना सेवा आवश्यक भएका व्यक्तिलाई परिवार र समुदायमा पुनर्स्थापनाको व्यवस्थापन गर्ने । पुनर्स्थापनाका लागि विशिष्टीकृत तथा विशेषज्ञ सेवाको आवश्यकता भएमा प्रदेश अस्पताल र अन्य निकायहरूसंग समन्वय गरि प्रेषण गरिनेछ ।
५. तथ्यमा आधारित सेवा उपलब्ध गर्न आवश्यक सुरक्षित एवं गुणस्तरिय अभिलेख तथा तथ्याङ्क संकलन र मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ५.१ विद्यमान स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा मानसिक स्वास्थ्य सम्बन्धी सूचनाहरु समावेश गरी सम्बन्धित निकायहरुमा नियमित पठाइने व्यवस्था गरिनेछ ।
- ५.२ नगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखा र प्रहरी प्रशासनको सहकार्यमा आत्महत्याका घटना र प्रयास सम्बन्धिका तथ्यांकलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
- ५.३ मानसिक स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित विषयमा अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई प्रबर्द्धन गरी उपलब्ध तथ्यमा आधारित योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा र परिमार्जन गरिनेछ ।
- ५.४ मानसिक स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निम्ती निरन्तर अनुगमन, अनुशिक्षण तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

संस्थागत व्यवस्था

यस नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहद्वारा स्रोत तथा अधिकार सम्पन्न संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ, साथै मानसिक समस्या भएका व्यक्तिहरुको

उपचारको विशेष व्यवस्था गर्न स्थानीय तहमा मानसिक स्वास्थ्य सेवा इकाई स्थापना एवं सञ्चालन गरिनेछ। मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिलाई उपचारमा सहजताका लागि नगरपालिकाले सञ्चालन गरेको स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा समावेश गरिनेछ। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मानसिक एवं मनोसामाजिक समस्या भएका व्यक्तिलाई गुणस्तरीय सेवा सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य शाखा प्रमुख, मानसिक/मनोसामाजिक कार्यक्रम सम्पर्क व्यक्ति र यस क्षेत्रमा कार्य गरिरहेका स्थानीय गैरसरकारी संस्था मध्येबाट एक र सेवाग्राहीमध्येबाट एक जना प्रतिनिधि रहने अनुगमन संयन्त्र निर्माण गरिनेछ। यस मानसिक स्वास्थ्य नीतिका आधारमा नगरपालिकाले कार्ययोजना तय गरी तुरुन्त कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

वित्तीय श्रोत

स्थानीय सरकारको स्रोत, संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोतहरू, संघसंस्थाबाट प्राप्त स्रोत तथा निजी क्षेत्रको सहयोग समग्रमा यस मानसिक स्वास्थ्य नीति कार्यान्वयनका स्रोतहरू हुनेछन्। मानसिक स्वास्थ्य सेवाका लागि अन्य स्वास्थ्य सेवासह रोगको भारका आधारमा समानुपातिक रूपमा बजेटको व्यवस्था गरिदै लगिनेछ। समुदायलाई पनि मानसिक स्वास्थ्यमा लगानी गर्नकालागि प्रेरित गरिनेछ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सहयोग सेवाको गुणस्तर, मानसिक स्वास्थ्योपचारको ढाँचा, सेवाको प्रकृया, प्रभाव, उपलब्धि र परिणामको आधारमा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न स्थानीय तहमा एउटा प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्यांकनको संयन्त्र बनाइनेछ। यसका लागि उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचाको विकास गरिनेछ। स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने मानसिक तथा मनोसामाजिक सेवा तथा सो सम्बन्धि अन्य समुदायमा गरिने अन्य कार्यक्रमको आवश्यक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नका लागि नगरपालिका प्रमुखको नेतृत्वमा र नगरपालिका उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, स्वास्थ्य शाखा प्रमुख, अस्पतालको प्रमुख, मानसिक/मनोसामाजिक कार्यक्रम सम्पर्क व्यक्ति र यस क्षेत्रमा कार्य गरिरहेका स्थानीय गैरसरकारी संस्था मध्येबाट एक र सेवाग्राहीमध्येबाट एक जना प्रतिनिधि रहने परियोजना सल्लाहकार समिति निर्माण गरिनेछ साथै विद्यमान प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा प्रणालीबाट प्रदान गरिने मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सेवाको सूचनालाई स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा समावेश भएको निश्चित गरिनेछ।

जोखिम

- मानसिक स्वास्थ्य क्षेत्रमा समष्टिगत रूपमा स्रोत परिचालन रणनीतिको अभावमा स्रोत व्यवस्थापन तथा परिचालनमा कठिनाई हुनसक्ने सम्भावना रहेको देखिन्छ।
- तालिम प्राप्त जनशक्तिको अभाव तथा तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको सरुवाले गर्दा मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक उपचार र परामर्श सेवाको निरन्तरतामा चुनौती हुनसक्दछ।
- मानसिक रोगको उपचारमा प्रयोग हुने औषधिको स्वास्थ्य संस्थामा निःशुल्क रूपमा निरन्तर उपलब्धताको संयन्त्र प्रभावकारी नहुँदा सेवाको निरन्तरता तथा प्रभावकारीतामा चुनौती आउन सक्दछ।
- मुलुक सङ्घीय संरचनामा परिणत हुँदा कार्यान्वयन गरिने स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू केन्द्र र सङ्घको दायित्वभित्र पर्नेगरी छुट्टयाई मानसिक स्वास्थ्य नीतिको पुनर्समायोजन नहुँदा चुनौती हुनसक्दछ।
- यस नीतिलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि संघ तथा प्रदेशमा जस्तै स्थानीय तहमा पनि मानसिक स्वास्थ्यको छुट्टै सक्रिय संयन्त्र स्थापना नभएको हुँदा मानसिक स्वास्थ्यका कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन हुन चुनौती आउन सक्दछ।

आज्ञाले

कृष्ण प्रसाद पोखेल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत